

## МЕХАНІЗМ ПОДАТКОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

*Лабенко О.М., к.е.н.*

*Національний університет біоресурсів і природокористування України*

*Розглянуто основні складові механізму податкового стимулювання інвестиційної діяльності, проаналізовано стан податкових надходжень та розмір інвестицій за останні десять років. Запропоновано напрямки розбудови податкового механізму з метою активізації інвестицій.*

*Considered the main elements of the mechanism of tax stimulation investment, analyzes the tax revenues and investment amount over the last ten years. Drawing directions development of the tax mechanism to enhance investment.*

**Постановка проблеми.** Розвиток економіки України підтримується, в основному, за рахунок впровадження несистемних механізмів, ресурс яких практично вичерпаний. Назріла необхідність глибокої корекції економіки, мета якої – не просто економічний розвиток, а набуття нею інноваційної природи як основи стійкого економічного прогресу. Економічне зростання можливе лише при взаємодії вітчизняних підприємств, що повинні створювати міцну виробничу базу за участю інвестованого капіталу, та держави, що має стимулювати підприємства до активної інвестиційної діяльності за рахунок, в тому числі, виваженої податкової політики. Ця проблема набуває особливої актуальності у зв'язку з тим, що переважну частку інвестицій в основний капітал за джерелами фінансування (56,5 % у 2011 році) займають власні кошти (інвестиції) підприємств та організацій. Це обумовлює необхідність створення передумов для формування конкурентних переваг у суб'єктів інвестиційної діяльності шляхом податкового стимулювання інвестиційного розвитку та розробки науково-методичного забезпечення податкового стимулювання розвитку інвестиційної діяльності.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Значний науковий внесок в дослідження теоретичних проблем інвестицій, інвестиційної діяльності та її державного регулювання внесли такі закордонні та вітчизняні вчені, як: Г. Александер, Д. Бейли, І. Бланк, Г. Бірман, Т. Єфименко, Ю. Іванов, С. Лондар, І. Луніна, А. Соколовська, У. Шарп, С. Шмідт, О. Ястремська та ін.

**Постановка завдання.** Метою дослідження є узагальнення та розвиток теоретичних і методичних основ, а також розроблення практичних рекомендацій щодо механізму податкового стимулювання інвестиційної діяльності.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Виняткове значення в системі заходів щодо регулювання підприємницької діяльності та стимулювання до її легалізації має спрощення процедур оподаткування.

За індексом зростання конкурентоспроможності (GCI), розрахованому в рамках програми Світового економічного форуму, у 2012-13 р. Україна займала 73 місце серед 144 країн, включених у даний рейтинг, у 2011/12 рр. – 89 місце серед 139 країн, за весь період участі України у оцінюванні рейтингу за індексом зростання конкурентоспроможності спостерігається тенденція до поліпшення цього показника [5]. Порівняльний аналіз свідчить про відсутність прямого взаємозв'язку між інвестиціями в основний капітал та індексом зростання

конкурентоспроможності. Так, у 2008-2009 роках спостерігається збільшення інвестицій, а рейтинг зростання конкурентоспроможності падає.

Відповідно до традиційної структури інвестицій держава інвестує в основному збитковій сфері економіки, що значною мірою знижує ефективність інвестицій і не сприяє розширенню кола потенційних інвесторів. Для стимулювання діяльності збиткових підприємств державна допомога у вигляді інвестицій не є найкращим шляхом, бо обмежує їх ініціативність і відповідальність щодо вдосконалення процесів виробництва та управління. За період 2000-2011 рр. частка державних інвестицій становила в середньому 6% (табл. 1) [4].

Таблиця 1

**Інвестиції в основний капітал за джерелами фінансування**

| Показники                                             | 2000  | 2005  | 2006  | 2007  | 2008  | 2009  | 2010   | 2011   |
|-------------------------------------------------------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|--------|--------|
| У фактичних цінах, млн. грн.                          |       |       |       |       |       |       |        |        |
| Всього, у тому числі за рахунок                       | 23629 | 32573 | 37178 | 51011 | 75714 | 93096 | 125254 | 188486 |
| коштів державного бюджету                             | 1210  | 1749  | 1863  | 3570  | 7945  | 5077  | 6846   | 10458  |
| коштів місцевих бюджетів                              | 975   | 1332  | 1365  | 2095  | 3544  | 3915  | 5446   | 7324   |
| власних коштів підприємств та організацій             | 16198 | 21770 | 24470 | 31306 | 46685 | 53424 | 72337  | 106520 |
| коштів іноземних інвесторів                           | 1400  | 1413  | 2068  | 2807  | 2695  | 4688  | 4583   | 6660   |
| коштів населення на будівництво власних квартир       | ...   | ...   | ...   | ...   | ...   | ...   | 7019   | 9879   |
| коштів населення на індивідуальне житлове будівництво | 1176  | 1415  | 1573  | 1822  | 2577  | 3091  | 5110   | 8549   |
| кредитів банків та інших позик                        | 391   | 1400  | 1985  | 4196  | 5735  | 13740 | 19406  | 31182  |
| інших джерел фінансування                             | 2279  | 3494  | 3854  | 5215  | 6533  | 9161  | 4507   | 7914   |
| % до загального обсягу                                |       |       |       |       |       |       |        |        |
| Всього                                                | 100,0 | 100,0 | 100,0 | 100,0 | 100,0 | 100,0 | 100,0  | 100,0  |
| у тому числі за рахунок                               |       |       |       |       |       |       |        |        |
| коштів державного бюджету                             | 5,1   | 5,4   | 5,0   | 7,0   | 10,5  | 5,5   | 5,5    | 5,6    |
| коштів місцевих бюджетів                              | 4,1   | 4,1   | 3,7   | 4,1   | 4,7   | 4,2   | 4,3    | 3,9    |
| власних коштів підприємств та організацій             | 68,6  | 66,8  | 65,8  | 61,4  | 61,7  | 57,4  | 57,8   | 56,5   |
| коштів іноземних інвесторів                           | 5,9   | 4,3   | 5,6   | 5,5   | 3,6   | 5,0   | 3,7    | 3,5    |
| коштів населення на будівництво власних квартир       | ...   | ...   | ...   | ...   | ...   | ...   | 5,6    | 5,2    |
| коштів населення на індивідуальне житлове будівництво | 5,0   | 4,4   | 4,2   | 3,6   | 3,4   | 3,3   | 4,1    | 4,5    |
| кредитів банків та інших позик                        | 1,7   | 4,3   | 5,3   | 8,2   | 7,6   | 14,8  | 15,5   | 16,6   |
| інших джерел фінансування                             | 9,6   | 10,7  | 10,4  | 10,2  | 8,5   | 9,8   | 3,5    | 4,2    |

Розглядаючи динаміку інвестицій в основний капітал за джерелами фінансування з 2000 р. по 2011 р. (табл. 1), слід відмітити, що значну долю цих інвестицій займають вітчизняні інвестиції, що обумовлює необхідність створення умов для сприяння вітчизняним інвесторам.

Аналіз світових тенденцій показує, що необхідною умовою економічного зростання є забезпечення обсягів інвестування на рівні 20-25% ВВП. Відповідно, завданням державної інвестиційної політики є досягнення нормативного значення цього показника [2].

Спостерігається взаємозалежність податкових надходжень у вигляді податку на прибуток та інвестицій в основний капітал, про що свідчить їх динаміка та тіснота кореляційного зв'язку, яка визначна на рівні 0,94 (табл. 2).

Таблиця 2

**Інвестиції в основний капітал та надходження до Зведеного бюджету податку на прибуток підприємств за період 2004-2011 рр.**

| Роки | Інвестиції в основний капітал (у факт цінах), млн. грн | Податок на прибуток підприємств, млн. грн |
|------|--------------------------------------------------------|-------------------------------------------|
| 2002 | 37178                                                  | 9398,3                                    |
| 2003 | 51011                                                  | 13237,2                                   |
| 2004 | 75714                                                  | 16161,7                                   |
| 2005 | 93096                                                  | 23 464,0                                  |
| 2006 | 125254                                                 | 26 172,0                                  |
| 2007 | 188486                                                 | 33964,0                                   |
| 2008 | 233081                                                 | 47 856,8                                  |
| 2009 | 151777                                                 | 33048,0                                   |
| 2010 | 150667                                                 | 40359,1                                   |
| 2011 | 209130                                                 | 55097,0                                   |

Протягом 2009-2011 років зменшення частки прямих податків і, в т.ч. податку на прибуток, позитивно впливало на темпи приросту інвестицій в основний капітал, однак до 2007 року така тенденція не спостерігалася (табл. 3).

Таблиця 3

**Структура податкових надходжень Зведеного бюджету України, %**

| Вид податку                                                          | 2005 | 2006 | 2007 | 2008 | 2009 | 2010 | 2011 |
|----------------------------------------------------------------------|------|------|------|------|------|------|------|
| Податок на прибуток (дохід) підприємств                              | 24,6 | 22,6 | 20,7 | 24,4 | 25,6 | 23,9 | 20,8 |
| Прибутковий податок з громадян (податок з доходів фізичних осіб)     | 20,4 | 23,9 | 23,8 | 24,9 | 20,9 | 17,7 | 18,1 |
| Податок на додану вартість                                           | 30,1 | 28,2 | 29,7 | 23,2 | 26,5 | 34,5 | 40,1 |
| Акцизний податок                                                     | 7,2  | 7,2  | 9,0  | 9,7  | 10,6 | 8,1  | 6,8  |
| Інші податки                                                         | 17,7 | 18,1 | 16,8 | 17,8 | 16,4 | 15,8 | 14,2 |
| Основні прямі податки                                                | 45,0 | 46,5 | 44,5 | 49,3 | 46,5 | 41,6 | 38,9 |
| Основні непрямі податки                                              | 37,3 | 35,4 | 38,7 | 32,9 | 37,1 | 42,6 | 46,9 |
| Темпи приросту інвестицій в основний капітал, % до попереднього року | 14,4 | 20,8 | 8,9  | 31,3 | 28,0 | 1,9  | 19,0 |

Надмірна фіскальна орієнтація податкової політики стала одним із чинників охолодження ділової активності в Україні, що спричинило додатковий негативний тиск на динаміку промислового виробництва та інвестицій. Потенціал податкового регулювання інвестиційної діяльності є значущим для

досягнення високого рівня конкурентоспроможності як підприємств, так і національної економіки. Тому вибір найбільш доцільних задля цього інструментів, які спрямовуються на активізацію інвестиційної діяльності в окремих галузях економіки, а саме – інвестиційний податковий кредит.

Інструменти податкового стимулювання мають бути зосереджені на тих інвестиціях, які є пріоритетними з позицій національної економіки. Разом з тим, практика підтверджує хибність встановлення пріоритетів за галузевою ознакою. Тому доцільним критерієм для надання податкових пільг є інноваційний характер інвестицій. Це, в свою чергу, потребує встановлення системи кількісних (за обсягами капіталовкладень) та якісних характеристик «інноваційності» інвестиційних проєктів та встановлення прозорого порядку їх кваліфікації.

Так, з метою виробництва і поширення енергозберігаючих технологій звільняється від оподаткування тимчасово до 1 січня 2020 р. [3]:

1. прибуток виробників біопалива, отриманий від продажу біопалива;
2. прибуток підприємств, отриманий від діяльності з одночасного виробництва електричної та теплової енергії та/або виробництва теплової енергії з використанням біологічних видів палива;
3. прибуток виробників техніки, обладнання та устаткування, визначених ст. 7 ЗУ «Про альтернативні види палива»;
4. прибуток підприємств, отриманий ними від господарської діяльності з видобування та використання газу (метану) вугільних родовищ.

Суттєвим податковим стимулом до інвестування стало запровадження спрощеної системи оподаткування для суб'єктів малого підприємництва. Збільшення інвестицій саме в цьому сегменті підприємницької діяльності має забезпечити стабільність розвитку економіки держави та її стійкість до зовнішніх факторів, а також збільшення частки зайнятого населення.

Саме за допомогою спеціальних методів податкового регулювання держава може реально забезпечити дієву мотивацію інвесторів та реципієнтів інвестицій, зменшуючи податковий тиск на цю сферу підприємницької діяльності.

Найбільші резерви податкового регулювання містяться в оподаткуванні прибутку підприємств та плати за землю, але у випадку стимулювання залучення прямих іноземних інвестицій особливого значення набувають інструменти податкового стимулювання, вбудовані в конструкцію податку на додану вартість та мита. Виходячи з цього, податкова підтримка інвестицій має носити системний характер.

Поряд з первинним інвестуванням, важливе значення має створення заохочувальних умов для реінвестування прибутку, отриманого від інвестиційної діяльності. Тому податкова підтримка інвестицій має включати в себе комплекс заходів щодо податкового регулювання корпоративних відносин. Першим важелем податкового стимулювання до реінвестування прибутку держава скористалася достатньою мірою, зменшивши ставку по податку на прибуток до 16% [5]. Ставка податку на прибуток в 16% створила потенційну можливість для розширення виробництва за рахунок того, що велика частина прибутку залишається у розпорядженні підприємства, але стимулююча дія ставки спрацьовує більшою мірою в динаміці.

Результативність механізму податкового регулювання залежить від обраної сукупності податкових інструментів. При цьому, перед формуванням конкретного переліку інструментів державного впливу необхідно оцінити якість кожного із можливих варіантів.

Для держави важливо те, за рахунок яких джерел фінансуються інвестиції. Аналіз вітчизняної практики свідчить про те, що в Україні явний пріоритет сьогодні мають інвестиції, здійснювані юридичними особами, у той час, як кошти фізичних осіб використовуються в інвестиційному процесі недостатньо. Певною мірою такий перекис є наслідком недовіри населення до банківської системи та фондового ринку, які є основними інститутами, що сприяють інвестуванню тимчасово вільних коштів фізичними особами.

Механізм дії кожного інструменту податкового регулювання дозволяє знизити податкове навантаження на платників податків, в результаті чого зменшується сума податкових надходжень до бюджету, але ці втрати за кожним з інструментів відрізняються за своїми розмірами. Отже, необхідно застосовувати саме такий набір інструментів, який забезпечив би додаткові надходження до бюджету від новостворених підприємницьких структур, або розширення діяльності вже існуючих.

Особливу увагу слід приділяти визначенню доцільності податкової підтримки окремих стадій життєвого циклу інвестицій в залежності від виду інвестицій, що потребують державної підтримки з метою скорочення строків окупності інвестицій та зменшення строків початку повернення недоотриманих коштів до державного бюджету. Це залежить від ставок конкретних податкових пільг, терміну їх дії та конкретного виду інвестицій.

**Висновки.** Механізм податкового регулювання інвестиційної діяльності має ґрунтуватися на обмеженому колі інструментів, але достатньо дієвих для його ефективного функціонування. Збільшення числа інструментів податкового регулювання не сприятиме їх ефективності, а, швидше, навпаки. Зазначений механізм має охоплювати наступні сфери регулювання: сприяння інвестуванню фізичними особами, як у розвиток малого підприємництва, так і через інвестування на фондовому ринку; сприяння до реінвестування прибутку господарюючими суб'єктами; сприяння іноземним інвестиціям.

Але, слід відзначити, що податковий механізм не буде ефективним без комплексного підходу до вирішення питання нарощування обсягів інвестиційної діяльності.

#### **Список використаних джерел:**

1. Марченко О. І. Стимулююча роль оподаткування інноваційної діяльності / О. І. Марченко // Економіка : проблеми теорії та практики : зб. наук. праць. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2009. – Вип. 249. – Т. 6. – С. 1349–1355.
2. Проблеми розвитку податкової політики та оподаткування / [за заг. ред проф. Іванова Ю. Б.]. – Харків : ВД «ІНЖЕК», 2007. – 448 с. – (Монографія).
3. Податковий кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту : <http://www.rada.gov.ua>.
4. Офіційний сайт державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
5. World Economic Forum [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту : <http://www.std.com/vensim>.

*Рецензент: д.е.н., професор Худолій Л.М.*